

การสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา

Building Harmony among Religions

พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต)
Phramahā Prakāsit Acārapali (Kaewkongket)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยอาศัยพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกเคยปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง จากการศึกษาพบว่า ความปลอดภัยเป็นสิ่งจำเป็นทั้งในการอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์และการอยู่ร่วมกันกับคนในสังคมอื่น ในสังคมปัจจุบันที่มีความแตกแยก สังคมคาดหวังให้พระสงฆ์ช่วยสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์และพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่ได้คิดว่าเขาเป็นศัตรูที่ต้องทำร้าย แต่ถือว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีศักดิ์และมีเกียรติเหมือนกัน จึงทรงปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี บนพื้นฐานแห่งความปลอดภัย เช่น การแวะเวียนไปเยี่ยมเยียนสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อสร้างความคุ้นเคย การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่น มุ่งแต่จะสอนธรรมให้เขาเข้าใจด้วยตนเอง การไม่ผูกขาดความดี หากคำสอนในศาสนาอื่นดีมีเหตุผลก็รับรองตามความจริง การให้เสรีภาพทางปัญญาไม่บีบบังคับให้ศรัทธา การมีใจกว้างและปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นอย่างให้เกียรติ ขณะเดียวกันเมื่อมีโอกาสก็ร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นชอบร่วมกันและเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม สุดท้ายเมื่อเกิดความแตกแยกทางศาสนาต้องแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีและด้วยท่าทีแห่งปัญญา ทำการชี้แจงอธิบายให้ทุกฝ่ายเห็นพ้องตรงกัน

Abstract

This article aims to study the Buddhist's ways to create harmony between religions using the tradition that lord Buddha and his disciples used to treat other religion's followers as a guide. The study found that harmony is whatsoever essential to the coexistence of the monks both between themselves and with other people in society. In other hand, amongst the society today which has become divided, there is also expectation for the monks to help create harmony between religions.

In the Buddha's time, with quite friendly attitude, Lord Buddha himself and his disciples treated other contemporary religion's followers with kindness on the basis of reconciliation, for example:- regular visit and exchange of some perspective to create relationship, No criticism to other religious leaders -aim only letting them understand the concepts themselves, No monopoly of judging what is good-honestly support other religious teachings that are good and reasonable, granting of liberty for insight perspective without constraint for believing, generosity and respectful treat, at the same time when opportunity comes, cooperation on agreed public benefit, and finally when in harmony between religions occurs, solving conflicts with wisdom, finding and discussing agreement between each side.

1. บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา สืบเนื่องจากหลักการของพระพุทธศาสนาที่เชิดชูเสรีภาพในการใช้ปัญญา โดยไม่มีการบีบบังคับศรัทธา (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2540 : 32) ภาพที่คนนับถือศาสนาต่างกันมาอาศัยอยู่ในสังคมเดียวกันหรือทำงานร่วมกันเป็นเรื่องที่พบเห็นโดยทั่วไป การมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเพื่อนบ้านที่นับถือศาสนาต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดาของคนไทย แต่ความสัมพันธ์เช่นนี้จะไม่เป็นที่คุ้นเคยสำหรับพระสงฆ์ เพราะส่วนมากพระสงฆ์มักจะมียศบพาทเกี่ยวข้องกับเฉพาะกับชาวพุทธเท่านั้น พระสงฆ์ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นก็มีบ้างเป็นครั้งคราว ดังนั้น เมื่อพูดถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นจึงมักถูกมองด้วยความหวงเหว ในหมู่พระสงฆ์ด้วยกันและหมู่พุทธศาสนิกชน ฝ่ายผู้นับถือศาสนาอื่นก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่สะดวกใจจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับผู้นับถือศาสนาอื่นที่ผ่านมาจึงมักเป็นไปด้วยความระมัดระวัง จนบางครั้งกลายเป็นความห่างเหินและความหวาดระแวง

หากจะสรุปความคิดเห็นของผู้คนกรณีทีพระสงฆ์เข้าไปไม่มีความเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นพอสรุปได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มที่เห็นด้วย ถือว่าผู้นับถือศาสนาอื่นก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม การได้พบปะพูดคุยกันย่อมเป็นการดี จะได้มีความเข้าใจและสามัคคีปรองดองกัน สิ่งที่เห็นร่วมกันก็จะได้ร่วมกันทำ สิ่งที่เห็นต่างก็สวณท่าทีไว้ ไม่ก้าวก่ายกันและกัน โดยยกตัวอย่างว่า สมัยพุทธกาลพระพุทธองค์และสาวกก็มีการแวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นกับนักบวชในลัทธิอื่นอยู่เนืองๆ

(2) กลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ถือว่าผู้นับถือศาสนาอื่นมีความเชื่อคนละอย่างกับพระพุทธศาสนา คำสอนและวิถีปฏิบัติก็ขัดแย้งกัน เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อาจเป็นเพราะกลัวจะเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนาเหมือนในอดีต เช่น กรณีเดียรถีย์จ้างโจรสลัดหารพระมหาโมคคัลลานะ

(3) กลุ่มที่ประนีประนอม บางกรณีเห็นด้วย บางกรณีไม่เห็นด้วย ถือว่าพระพุทธศาสนากับลัทธิศาสนาอื่นมีคำสอนหรือกิจกรรมบางอย่างที่สอดคล้องกัน ทำร่วมกันได้ บางอย่างขัดแย้งกัน ก็ไม่ต้องทำร่วมกัน สิ่งใดที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ไม่เป็นเพื่อเพื่อความแตกแยกหรือความหวาดระแวง เป็นประโยชน์แก่สังคมก็ควรร่วมมือกันทำ

ปัจจุบันบทบาทพระสงฆ์ในสังคมจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเป็นผู้นำทางจิตใจภายในวัดเท่านั้น เห็นได้จากพระสงฆ์มีบทบาทในสังคมด้านต่างๆ เช่น ช่วยพัฒนาสังคม รักษาสิ่งแวดล้อม ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด คนที่เข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้มีเฉพาะชาวพุทธเท่านั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นด้วย ในชุมชนหลังวัดหรือในโรงเรียนที่ไปสอนศีลธรรมก็มีทั้งชาวพุทธและศาสนิกของศาสนาอื่น พระสงฆ์ในปัจจุบันจึงมีความจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ในสภาพที่สังคมเต็มไปด้วยความแตกแยก

ความคาดหวังอย่างหนึ่งที่สังคมคาดหวังจากพระสงฆ์ คือ หวังจะให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการสร้างความปรองดองในสังคม โดยเฉพาะความปรองดองระหว่างศาสนา เพราะหากคนที่นับถือศาสนาต่างกันมีความเข้าใจกันสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมเกลียว สังคมก็就会有ความสงบสุข แนวความคิดนี้ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ความว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดี และความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนา มาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก, 24 สิงหาคม 2550 : 23)

หน่วยงานภาครัฐได้กำหนดเป็นนโยบายแล้วนำไปดำเนินการ เช่น กิจกรรมศาสนสัมพันธ์ กิจกรรมศาสนเสวนา กิจกรรมในวันสำคัญของชาติ ค่ายเยาวชนสมานฉันท์ หรือการร่วมเป็น คณะ กรรมการ เช่น คณะกรรมการศาสนสัมพันธ์ ดังนั้น แนวทางปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ ในกรณีที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นต้องทำความเข้าใจ ทำอย่างไรพระสงฆ์ด้วยกันและชาวพุทธจึงจะเข้าใจและไม่กังวลใจ ขณะเดียวกันก็ต้องไม่สร้างความระแวงหรือความแตกแยกกับผู้นับถือศาสนาอื่น บทความนี้จะได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติ ด้วยการอาศัยพระจริยาของพระพุทธองค์และพระสาวกเป็นแนวทาง เนื่องจากเห็นว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์และพระสาวกก็ทำในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา การนำแนวทางที่เคยใช้ในสมัยพุทธกาลมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยน่าจะเป็น ประโยชน์แก่สังคมพอสมควร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2. ความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ

2.1 ความหมายของคำว่า “ความปรองดอง”

ศัพท์บาลีที่แปลว่า “ความปรองดอง” มีหลายคำ แต่ที่ถูกกล่าวถึงมาก โดยเฉพาะ จาริกอโศก คือ “สมวายะ” แปลว่า ความประสานกลมกลืน ความพร้อมเพรียง หรือการอยู่ร่วมกัน อย่างประสานปรองดอง (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2542 : 26) คำอื่นที่มีความหมาย ใกล้เคียงก็มีอีก เช่น สามัคคี สมานฉันท์ ส่วนในภาษาไทย คำว่า ความปรองดอง มีหลายความหมาย เช่น การออมชอม การประนีประนอม การยอมกัน การไม่แก่งแย่งกัน การตกลงกันด้วยความ ใกล้เคียง การตกลงกันด้วยไมตรีจิต (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546 : 652) ความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธจึงได้แก่ ความประสานกลมกลืน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง บนพื้นฐานความเข้าใจว่า แม้นมนุษย์จะนับถือศาสนา ต่างกัน แต่เมื่อพัฒนามากพอสมควรแล้วก็จะสามารถอยู่กันอย่างผสมกลมกลืน ในสังคมหนึ่ง

ไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ที่จะให้มนุษย์เหมือนกันหมด มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน สิ่งที่สังคมต้องการช่วยกัน คือ ทำอย่างไรจะให้เขาอยู่ได้อย่างดีด้วยกัน ท่ามกลางความแตกต่างกัน

2.2 ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความปรองดอง

อาจกล่าวได้ว่า ความปรองดองในหมู่คณะเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในสังคมสงฆ์ เนื่องจากคณะสงฆ์เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกุลบุตรผู้ศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า กุลบุตรเหล่านี้มาจากชาติตระกูลต่างๆ มีการศึกษา อาชีพ และทิวทัศน์ต่างกัน ออกจากเรือนละเชื้อโคตรและสถานภาพทางสังคมมาเป็น “สมณศากยบุตร” เสมอเหมือนกัน (พระไตรปิฎก เล่ม 23 : 250; เล่ม 25 : 266) เมื่อมาอยู่ร่วมกันจำนวนมาก สิ่งที่เป็น คือ ความปรองดอง เครื่องมือที่จะใช้สร้างความปรองดองก็ได้แก่ พระธรรมวินัย

พระพุทธเจ้าจัดตั้งระบบสังฆะขึ้นมาก็เพื่อให้เป็นชุมชนที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์ได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน สังฆะจึงเป็นชุมชนที่มีชีวิตเพื่อการศึกษา เวลาพระใหม่บวชเสร็จอุปัชฌาย์ก็จะบอกพระใหม่ว่า เธอจะต้องอาศัยเลี้ยงชีพด้วยอะไรบ้าง (กรณีกิจ 4) และเธอจะทำอะไรไม่ได้อย่างเด็ดขาดบ้าง (กรณีกิจ 4) จากนั้นจะบอกเนื้อแท้ของชีวิตพระสงฆ์ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ (1) สीलสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม (2) สมาธิสิกขา เพื่อพัฒนาจิตใจ (3) ปัญญาสิกขา เพื่อพัฒนาปัญญา

การที่ทรงตั้งสังฆะขึ้นมานั้นก็เพื่อจะให้สมาชิกมีโอกาสเรียนรู้ฝึกฝนตนเองอย่างเต็มที่ เพราะว่าในสังคมมนุษย์ทั่วไป ยังต้องอยู่ปะปนกับคนอื่นอยู่ การการมีสังคมแบบสังฆะก็เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมเอื้อในการที่จะให้ภิกษุเข้ามาฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาตนเองอย่างจริงจัง เมื่อตัวเองมีความรู้ความเข้าใจ ฝึกฝนพัฒนาตนเองดีแล้วก็ออกไปข้างนอก เพื่อนำความรู้ความเข้าใจตามหลักการศึกษานี้ไปช่วยให้คนอื่นศึกษาต่อไป (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต, 2542 : 16-17)

ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่นั้น ภิกษุจะต้องรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งที่เป็นเพื่อน สหธรรมิก (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 66 : 434) นักบวชและสาวกในศาสนาอื่น และประชาชนทั่วไป การดำเนินชีวิตจึงต้องมีกฎกติกา หรือระเบียบให้ถือปฏิบัติเพื่อความสมานสามัคคีปรองดอง ระเบียบวินัยส่วนนี้เรียกว่า สาซีพ

ดังนั้น ความรู้ที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาจึงสรุปเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) สิกขา หมายถึง ไตรสิกขา คือ สीलสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา

(2) สาซีพ หมายถึง สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน (พระไตรปิฎก เล่ม 1 : 33) มีความปรองดองกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมกันอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลาย ผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันมา มีความเป็นอยู่เสมอ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551 : 332)

ความปรองดองนี้ถือเป็นพระคุณของพระพุทธองค์ และเป็นคุณระดับศีลของพระสาวก ดังความตอนหนึ่งว่า

มหาบพิตร ภิกษุเชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ...ภิกษุละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มา บอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พุดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี (พระไตรปิฎก เล่ม 9 : 65)

ภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์หรือประพฤติดังภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (ครุกาบัติ) (พระไตรปิฎก เล่ม 1 : 444-445) ผู้ทำการยุยงสงฆ์ให้แตกกัน (สังฆเภท) เป็นอนันตริยกรรม (อรรถกถาภาษาบาลี เล่ม 3 : 155) นอกจากนี้ยังกำหนดสายสัมพันธ์แห่งความปรองดองในหมู่สงฆ์ไว้ด้วยเรียกว่า วัตร เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธินวัตร อาจรวัตร อันตเวสิก วัตร หากภิกษุกระทำวัตรต่างๆ ต่อกัน สิ่งที่จะเกิดตามมา คือ ความปรองดองในหมู่สงฆ์

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องความปรองดองจึงสรุปได้ 2 แนวทาง คือ

- (1) ต้องหาทางสมานคนที่แตกต่างกันให้มีความปรองดองกัน
- (2) ส่วนคนที่ปรองดองกันดีอยู่แล้วจะต้องส่งเสริมให้ปรองดองกันต่อไป จากนั้น ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พุดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

เมื่อมีความปรองดองในหมู่คณะแล้ว การอยู่ร่วมกันก็จะมีแต่ความผาสุก การเล่าเรียน พระธรรมวินัย การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าไปตามลำดับ

ส่วนความสัมพันธ์กับลัทธิศาสนาอื่นเห็นได้ชัดว่า พระพุทธองค์และพระสาวกมีเมตตาต่อผู้นับถือศาสนาอื่นมาก แม้เราจะเรียกเขาว่าเป็น อัญญเดียรธีย์ แต่ก็หมายถึงผู้นับถือลัทธิอื่นเท่านั้น ไม่ได้ถือว่าเขาเป็นศัตรูร้ายกาจที่ต้องกำจัดหรือทำลายล้าง จึงมีการแวะเวียนไปเยี่ยมเยียนเพื่อสนทนาธรรมอยู่เนืองๆ ถ้อยคำที่กล่าวกับนักบวชในลัทธิภายนอกบางครั้งก็แสดงความเป็นมิตรในฐานะเป็นบรรพชิตด้วยกัน ดังตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสกับอาชีวกชื่อว่าขัมพกะว่า “ขัมพกะ เธออย่ากระทำอย่างนั้น, เธอจงให้ที่พักแก่เรา สักคืนหนึ่ง; เชื่อว่าพวกบรรพชิตย่อมปรารถนาบรรพชิต, พวกภิกษุย่อมปรารถนาภิกษุ, พวกปศุสัตว์ย่อมปรารถนาพวกปศุสัตว์” (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 41 : 225) พระมหาโมคคัลลานเถระก็กล่าวกับอัคริทัตตดาบสว่า “อัคริทัตตะ ธรรมดาพวกภิกษุย่อมไปสู่สำนักของพวกภิกษุ, พวกโคก็ไปสู่สำนักของพวกโค, พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกบรรพชิต, ท่านอย่าทำอย่างนั้น ขอจงให้ที่พักแก่ข้าพเจ้า” (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล

เล่ม 42 : 342-443) บางครั้งก็ให้ความช่วยเหลือแก่นักบวชผู้ชราภาพและเป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก เช่น กรณีอนุญาตให้อุปกาชีวกผู้มีอุปนิสัยถึงพร้อมได้อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 54 : 386-388)

ท่านพุทธทาสภิกขุ (2539 : 125-155) ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงตั้งพระองค์เองเป็นปรปักษ์แก่ใคร มีก็แต่ว่าลัทธิอื่น เติร์ถ์อื่น ทำตนเป็นปรปักษ์ต่อพระพุทธเจ้า นี่จะเห็นมีอยู่ทั่วไป แต่ถึงอย่างไรก็ดี เรื่องนั้นก็ไม่ได้ร้ายแรงมากมายเหมือนอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่ในเวลานี้” และกล่าวอีกว่า ในพระบาลีทั้งหมดแล้ว ไม่มีส่วนใดที่จะแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์มีพระพุทธประสงค์ที่จะย้ายลัทธิอื่นหรือศาสนาอื่น แม้ว่าในบางครั้งจะมีการพูดจาชนิดที่เป็นการต่อสู้หรือหักล้างกันโดยตรง ก็ได้มีความมุ่งหมายที่จะทำลายผู้อื่น แต่มีความมุ่งหมายที่จะช่วยผู้อื่น ที่ทรงกระทำไปเพื่อช่วยเหลือลัทธิอื่น เพราะว่าการทำลายผู้อื่นไม่มีประโยชน์อะไร แต่การทำให้ผู้อื่นมีความเข้าใจอันถูกต้อง เปลี่ยนจากมิจฉาทิฐิมาเป็นสัมมาทิฐินั้นมีประโยชน์เหลือที่จะกล่าวได้ เราอยู่ในโลกนี้คนเดียวไม่ได้ เราต้องอยู่กับเพื่อน ถ้าเพื่อนของเราเป็นคนพาลเราจะทำอะไร เราควรจะช่วยเขาเสียให้หมด หรือว่าเราควรจะช่วยให้เขากลายเป็นคนดี ถ้าดูตามพระพุทธจริยา เหล่านี้แล้ว จะเห็นชัดว่าทรงมุ่งหมายที่จะช่วยให้คนผิดกลายเป็นคนถูก อย่างนี้มันมีประโยชน์ การทะเลาะวิวาทกัน ทำลายล้างกัน นั้นไม่มีประโยชน์ นี่คือพุทธจริยาที่จะต้องระลึกนึกถึงและเอาอย่าง

3. นักบวชในลัทธิภายนอกสมัยพุทธกาล

ก่อนจะกล่าวถึงพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อนักบวชในลัทธิภายนอก จะขอกล่าวถึงบรรดานักบวชที่มีบทบาทโดดเด่นในสมัยพุทธกาลให้ทราบเป็นเบื้องต้นก่อน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผู้ครองเรือน (อาคาริก) และผู้ไม่ครองเรือน (อนาคาริก) คนที่ไม่ครองเรือน ได้แก่ คนที่ละทิ้งบ้านเรือนออกบวชเป็นบรรพชิต เฉพาะนักบวชหรือบรรพชิตประเภทหลังนี้จำแนกตามการบวชได้ 4 ประเภท (พระธัมมานันทมหาเถระ, 2534 :208) คือ

- (1) อุปสัมปทาบรรพชา การบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี
- (2) สามเณรบรรพชา การบวชเป็นสามเณรและสามเณรี
- (3) อสิบรรพชา (ดาบสบรรพชา) การบวชเป็นฤๅษี ดาบส หรือชฎิล
- (4) ปริพาชกบรรพชา การบวชเป็นปริพาชก [ทั้งพวกนุ่งผ้าและพวกเปลือยกาย]

บรรดาการบวช 4 ประเภทนี้ การบวชเป็นพระภิกษุ ภิกษุณี และการบวชเป็นสามเณร สามเณรีเกิดขึ้นโดยพระพุทธาณุญาต จึงมีได้เฉพาะในกาลที่มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ ส่วนการบวชเป็นดาบสและปริพาชกมีได้ตลอดเวลาไม่ว่ากาลนั้นจะมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ

หรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานักบวชนอกศาสนาอยู่หลายประเภท แต่ที่มีบทบาทโดดเด่น คือ นักบวชผู้ถืออิสับรรพชาและปริพาชกบรรพชา (รวมพวกนิครณธ์ด้วย) วิถีชีวิตก็แตกต่างกันไป

3.1 ดาบส (ฤๅษี, ชฎิล)

ดาบส แปลว่า นักบวชผู้บำเพ็ญตบะ (พระโมคคัลลานเถระ, 2547 : 548) คำว่า ตบะ นั้น โดยทั่วไปหมายถึง พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัว หรือ การย่างกิเลสด้วยการทรมานร่างกาย ให้ได้รับความลำบาก ผู้บำเพ็ญตบะจะต้องประพฤติวัตรอย่างเคร่งครัดให้ร่างกายได้รับความลำบากอย่างที่คนธรรมดาไม่สามารถปฏิบัติได้ ลักษณะของตบะตามความหมายนี้มีลักษณะเน้นไปที่การบำเพ็ญทุกกรกิริยา

แต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำว่า ตบะ หมายถึง ธรรมเครื่องเผาผลาญบาปธรรม บางที่หมายถึงทั้งธรรมและวัตรเครื่องเผาผลาญบาปธรรม เป็นชื่อของธรรม 4 ประการ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 24 : 280) คือ (1) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ 6 (2) รุตงคคุณ การประพฤติวัตรคือองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ส่งเสริมความมกน้อยสันโดษ เป็นต้น เช่น การอธิษฐานเอาต้นไม้ต้นหนึ่งเป็นที่อยู่ที่กิน ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรไม่สร้างบรรณศาลา เคี้ยวกินแต่ของที่ไม่ว่าสุกด้วยไฟ ไม่เคี้ยวกินของอะไรๆ ที่มีเกลบหุ้ม ยับยั้งอยู่เหนือแผ่นดิน (3) วิริยะ การทำความเพียรเครื่องเผาบาป พยายามกำจัดความชั่ว โดยประกอบความเพียรชอบทำกิเลสมีรากเป็นต้นให้เร่าร้อน (4) ทุกกรกิริยา การทำความเพียรอันยากที่ใครจะทำได้ ด้วยวิธีการทรมานตนเพื่อให้ร่างกายเร่าร้อนลำบาก เช่น การเลือกฉันหรืองดเว้นอาหารบางอย่าง การแช่ตัวในน้ำ

นอกจากนี้ยังนิยมเรียกดาบสด้วยคำอื่นอีก คือ (1) ชฎิล แปลว่า นักบวชผู้ทรงชฎา หรือ ผู้มีชฎา เพราะดาบสเป็นนักบวชที่เกล้าผมเป็นมวยเหมือนชฎา (2) ฤๅษี (อิสิ) แปลว่า นักบวชผู้แสวงหาคุณความดีทั้งหลายมีฌานเป็นต้น (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 49 : 338)

3.2 ปริพาชก

ปริพาชก คือ นักบวชผู้ชายนอกพระพุทธศาสนาพวกพวกหนึ่งในชมพูทวีปที่ละเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์ออกบวช ขอบสัจจรูปไปในที่ต่างๆ แสดงทัศนะทางศาสนาปรัชญาของตน หากเป็นหญิงเรียกว่า ปริพาชิกา จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ (พระไตรปิฎก เล่ม 9 : 1)

- (1) ฉัณนปริพาชก ปริพาชกผู้แต่งผ้า เช่น สญชัยปริพาชก สุปปิยปริพาชก
- (2) อัจฉัณนปริพาชก หรือ นคคปริพาชก ปริพาชกผู้ไม่แต่งผ้า หรือปริพาชกเปลือย จำแนกเป็น 2 จำพวก คือ (1) อเจลก นักบวชเปลือยกายไม่แต่งหรือห่มผ้าแม้แต่ชิ้นเดียว

(2) อาชีวก นักบวชเปลือยที่ห่มผ้าสะไบเฉียงข้างบนผืนเดียว เปลือยท่อนล่าง (ฎีกาภาษาบาลี เล่ม 2 : 461-462)

3.3 นิครนถ์

นิครนถ์ คือ นักบวชเปลือยผู้เป็นศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตร แบ่งเป็น 2 พวก คือ (1) ทิทัมพร ไม่นุ่งผ้าแม้แต่ชิ้นเดียว (นุ่งลมห่มผ้า) (2) เสวตัมพร นุ่งผ้าสีขาว นิครนถ์เป็นนักบวชที่ไม่นับถือพระเวท ส่วนผู้ที่เป็่นสาวกของนิครนถ์เรียกว่า มุนทสาวก (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 36 : 515) พระโมคคัลลานเถระ, 2547 : 555)

บรรดานักบวชในลัทธิภายนอกเหล่านี้ ดาบสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนมาก ถือว่ามีคำสอนและวิถีชีวิตคล้ายกับพระพุทธศาสนามากที่สุด เนื่องจากเป็นพวกกัมมวาที (เชื้อกรรมและผลของกรรม) (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 6 : 238) ทำหน้าที่สอนศีล 5 เจริญสมณธรรมบรรลุได้ถึงขั้นสมาบัติ 8 และโลกียอภิญญา 5 บุคคลผู้หวังบุญกุศลก็อาศัย ดาบสเป็นเพื่อนาบุญ เมื่อพบดาบสก็จะจัดแจงที่นั่งและที่ยืนให้ มีมือถือภาชนะใส่อาหาร นิมนต์ให้นั่งแล้วจัดอาหารถวาย เหล่าดาบสกระทำภักติกเสร็จแล้วก็อนุโมทนา (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 20 : 150) ในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติ ก็จะมีดาบสจำนวนหนึ่งมาเฝ้า เพื่อสดับพระธรรมเทศนา ผู้ที่มีอุปนิสัยถึงพร้อมก็จะบรรลุธรรมตามแต่อุปนิสัยของตน ส่วนผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรมก็จะตั้งความปรารถนาแล้วบำเพ็ญบารมีเพื่อจะบรรลุธรรมในอนาคต บางตนยอมละฐานะเดิมเข้ามาบวชเป็นภิกษุ บางตนยังถือเพศเป็นดาบสต่อ แต่ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตแล้วแะเวียนมาฟังธรรมทำการอุปฐากเป็นครั้งคราว (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 32 : 466-471) พระพุทธองค์และพระอริยสาวกในตอนที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็เคยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับดาบสหรือเคยออกบวชเป็นดาบสบำเพ็ญเนกขัมมบารมี (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 6 : 237-238)

ส่วนนักบวชพวกปริพาชกและนิครนถ์มักจะมีทิฐิตรงข้ามกับพระพุทธศาสนา เป็นนักบวชที่ชอบสัจจรู้ได้ว่าทะเลาะกับคนอื่น จึงมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และพระสาวกมากมาย บางคนไม่มาด้วยตนเองแต่คัดเลือกศิษย์คนที่เก่งที่สุดมาถามปัญหา บางคนมาถามปัญหาเพื่อหาช่องทางโจมตี บางคนมาถามเพื่อต้องการความรู้ คนที่มีอุปนิสัยถึงพร้อมบางคนได้บรรลุธรรมแล้วขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่บางคนเกิดศรัทธาเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต บางคนเห็นด้วยกับธรรมที่แสดงนำไปแสดงต่อด้วยความเต็มใจ บางคนแค่แสดงความชื่นชมยินดี บางคนแม้ได้ฟังคำชี้แจงโดยละเอียดแล้วแต่ก็ไม่ยอมรับยังคงคัดค้านอยู่ต่อไป ท่าทีของนักบวชเหล่านี้แม้บางส่วนไม่ค่อยบริสุทธิ์ใจนัก แต่พระพุทธองค์และพระสาวกก็แสดงตอบด้วยท่าทีแห่งปัญญา คือ ชี้แจง

ด้วยเหตุผล ประารถนาให้นักบวชเหล่านั้นเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งวิธีการเช่นนี้เป็นสิ่งที่ควรทำ ความเข้าใจให้มากในสังคมปัจจุบัน วิธีการเช่นนี้แม้จะเริ่มต้นด้วยความเป็นมิตรบ้าง ไม่เป็นมิตรบ้าง แต่ผลที่เกิดตามมาคือ ทั้งสองฝ่ายได้พบปะพูดคุยกัน สิ่งที่เกิดเกิดตามาคือ มิตรภาพ ความเข้าใจและความไว้วางใจ คนที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้วกลายมาเป็น ศิษย์อาจารย์หรือเป็นมิตรกันมีจำนวนไม่น้อย

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้จัดลำดับหรือให้ความสำคัญกับ นักบวชในลัทธิภายนอกไว้ เมื่อเทียบกับภิกษุ ภิกษุณีและอุบาสก อุบาสิกาก็เปรียบเทียบกับ การทำนา 3 แปลงและการตักน้ำใส่โอ่ง 3 ใบ สรุปความได้ว่า

(1) อันดับแรก พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมมรรค และพญูชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่ภิกษุ ภิกษุณี เพราะบุคคลเหล่านี้มีพระองค์เป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ดำเนินทาง เป็นสรณะ เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดดี และเปรียบเหมือน บุรุษตักน้ำใส่โอ่งน้ำที่ไม่มีรอยร้าว น้ำซึมไหลออกไม่ได้

(2) อันดับต่อมา พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อม มรรคและพญูชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่อุบาสก อุบาสิกา เพราะบุคคลเหล่านี้ มีพระองค์ เป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ดำเนินทาง เป็นสรณะ เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดปานกลาง และเปรียบเหมือนบุรุษตักน้ำใส่โอ่งน้ำที่ไม่มีรอยร้าว แต่น้ำซึมไหลออกได้

(3) โดยที่สุด พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมมรรค และพญูชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่อัญญเดียรธีย์ สมณะ พราหมณ์และปริพาชก เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดนาเลว มีดินแข็ง ดินเค็ม พื้นดินเลว (แม้จะ ได้ผลไม่เต็มที่ แต่ก็พอจะใช้เป็นอาหารโคได้) และเปรียบเหมือนบุรุษตักน้ำใส่โอ่งใบที่มีรอยร้าว น้ำซึมไหลออกได้ (แม้จะไม่ได้น้ำเต็มดี แต่ก็พอจะใช้เป็นน้ำล้างสิ่งของได้) เพราะหากบุคคล เหล่านี้สามารถรู้ธรรมแม้บทเดียว ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความ สุขแก่พวกเขาสิ้นกาลนาน (พระไตรปิฎก เล่ม 18 : 404-406)

ดังนั้น สำหรับภิกษุ ภิกษุณีแล้วถือว่าเป็นพุทธบริษัทใน เป็นผู้สละบ้านเรือนออกบวช หวังสมาทานปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเต็มที่ พระพุทธองค์ย่อมสามารถแสดงธรรมเพื่อเป็น แนวปฏิบัติแก่บุคคลเหล่านี้ได้เต็มที่ โอกาสที่จะบรรลุธรรมได้ผลสูงสุดย่อมมีมากกว่าคนอื่นๆ สำหรับอุบาสก อุบาสิกาถือว่าเป็นพุทธบริษัทนอก แม้จะเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังถือว่าเป็นชาวบ้านที่ยังต้องมีการะอันเกี่ยวกับการครองเรือนอยู่ พระพุทธองค์จึง แสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านี้ได้ในระดับหนึ่ง ผลที่จะเกิดขึ้นก็ได้เพียงระดับปานกลาง ส่วนนักบวช ในลัทธิภายนอก แม้จะไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่หากหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก โดยทั่วหน้าก็ควรหาโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้กัน แต่เนื่องจากบุคคลเหล่านี้นับถือลัทธิศาสนา

ต่างกัน การเข้าไปเกี่ยวข้องย่อมต้องทำด้วยความระมัดระวังและต้องใช้ความพยายามมากเป็นพิเศษ แม้หวังผลไม่ได้เต็มที่ แต่ก็ควรคิดว่าธรรมชาติที่แลกเปลี่ยนกันจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตแก่บุคคลเหล่านั้นตามสมควร

4. แนวทางปฏิบัติต่อนักบวชในลัทธิภายนอกบนพื้นฐานแห่งความปรองดอง

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในชมพูทวีปซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยนักบวชผู้เป็นเจ้าลัทธิ คณาจารย์มากมาย นักบวชเหล่านั้นหลายท่านเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ คนจำนวนมากยกย่องกันว่าเป็นคนดี มีประสบการณ์มาก บวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมามาก (พระไตรปิฎก เล่ม 9 : 48-50) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วออกประกาศพระพุทธศาสนาก็ทำในหมู่ชนที่เป็นบริวารหรือสาวกของเจ้าลัทธิเหล่านี้ ทำให้ถูกต่อต้านทั้งจากเจ้าลัทธิ บริวาร สาวกและประชาชนทั่วไป ยิ่งเมื่อมีคนศรัทธาละทิ้งลัทธิเดิมเข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนามากขึ้นสังคมก็ยิ่งต่อต้าน บางครั้งมีการโจทก์กันไปทั่วเมือง เช่น เหตุการณ์เมื่อครั้งพวกกุลบุตรชาวมคธที่มีชื่อเสียงพากันออกบวช ชาวเมืองพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “พระสมณโคตมปฏิบัติเพื่อให้ชายไม่มีบุตร เพื่อให้หญิงเป็นม่าย และเพื่อความขาดสูญแห่งตระกูล บัดนี้ พระสมณโคตมบวชชฎิล 1,000 คนแล้วและบวชปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของสัณชัย 250 คนแล้ว และพวกกุลบุตรชาวมคธเหล่านี้ที่มีชื่อเสียงก็พากันประพุดติพรหมจรรย์ในสำนักพระสมณโคตม”

คนทั้งหลายเห็นพวกภิกษุก็พากันโจทก์ว่า “พระมหาสมณะเสด็จมาสู่พระคิริพนครของชาวมคธ ทรงนำปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของสัณชัยไปหมดแล้ว บัดนี้ยังจักทรงนำใครไปอีกเล่า” พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พวกภิกษุโจทก์ตอบคนเหล่านั้นว่า “พระตถาคตทั้งหลาย ทรงมีความเพียรมาก ทรงแนะนำด้วยพระสัทธรรม เมื่อรู้ชัด (อย่างนี้) จะต้องริษยาพระตถาคตผู้ทรงแนะนำโดยธรรมไปทำไมเล่า” (พระไตรปิฎก เล่ม 4 : 78) ในที่สุดด้วยพระมหากรุณาคุณอันหาประมาณมิได้ พระพุทธองค์ก็สามารถชี้แจงและทำความเข้าใจกับชาวเมืองทั้งหลายได้ และชาวเมืองเหล่านั้นก็รับฟังด้วยเหตุด้วยผล มีจำนวนไม่น้อยได้กลายมาเป็นพุทธสาวก พุทธสาวิกา เป็นกำลังหลักในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

ฝ่ายคนที่ไม่หันมานับถือพระพุทธศาสนา แม้จะมีจำนวนไม่น้อย แต่โดยภาพรวมแล้วก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรองดอง เพราะต่างฝ่ายก็สามารถนับถือและปฏิบัติตนตามลัทธิของตนได้ หลายเมืองสร้างอารามใกล้กับวัดในพระพุทธศาสนาแล้วอาศัยโคจรคามแห่งเดียวกัน อารามของปริพาชกคนสำคัญ เช่น อารามของสุปียปริพาชกตั้งเรียงรายอยู่รอบกรุงราชคฤห์ ระหว่างประตูด้านใต้ของวัดเวฬุวันกับกรุงราชคฤห์ก็มีอารามของปริพาชกตั้งอยู่ใกล้ๆ กับวัดเชตวันก็มีอารามปริพาชกตั้งอยู่ระหว่างทางเข้าเมืองหลวง ชาวบ้านบางคนถวายอาหาร

บิณฑบาตทั้งแก่ภิกษุและนักบวชในลัทธิภายนอก บรรยายากาศที่มีการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองนี้เป็นสิ่งน่าศึกษาอย่างยิ่ง

เมื่อศึกษาพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นแล้ว เห็นว่าเป็นแนวทางให้เกิดความปรองดองและเป็นบรรยากาศแห่งความปรองดองระหว่างศาสนา เป็นเรื่องที่น่าทำความเข้าใจแล้วนำมาปรับใช้ในสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางศาสนา จะยกเฉพาะประเด็นที่มีความสำคัญมากกล่าวดังต่อไปนี้

4.1 การแวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็น

คัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุว่า ธรรมดาการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้ามี 2 อย่าง คือ

(1) การเสด็จจาริกอย่างรีบด่วน คือ การเสด็จจาริกกรณีที่ทรงทอดพระเนตรเห็นบุคคลที่ควรจะตรัสรู้ได้แม้ในที่ไกลจึงเสด็จไปโดยเร็วเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ของเขา

(2) การเสด็จจาริกอย่างไม่รีบด่วน คือ เมื่อพระพุทธองค์จะอนุเคราะห์ชาวโลก จะเสด็จไปด้วยการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับบ้านและนิคมทุกวัน 1 โยชน์บ้าง 2 โยชน์บ้าง การเสด็จจาริกอย่างไม่รีบด่วนนี้จำแนกเป็น 2 อย่าง คือ การเสด็จจาริกเป็นประจำ คือ การเสด็จไปตามลำดับบ้าน อำเภอ และจังหวัด และการเสด็จจาริกไม่เป็นประจำ คือ การเสด็จไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ที่ควรจะให้ตรัสรู้ได้คนเดียวเท่านั้น (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม 11 : 526)

ในการเสด็จจาริกของพระพุทธองค์นั้นมีจำนวนไม่น้อยที่เสด็จไปยังอารามหรืออารามของนักบวชในลัทธิภายนอก พระสูตรในพระไตรปิฎกจำนวนไม่น้อยเกิดจากเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ พระมหาสาวก ภิกษุและอุบาสก แวะเข้าไปหานักบวชนอกศาสนาถึงอารามสนทนาแล้วแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อเป็นการรื้อเวลา ดังพระดำริของพระพุทธองค์ในคราวเสด็จเข้าไปหาโปฏฐปาทปริพาชกก่อนเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีความว่า “ยังเข้าเกินไปที่จะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ทางที่ดีเราควรเข้าไปหาโปฏฐปาทปริพาชกในพระราชอุทยานของพระนางมัลลิกาชื่อเอกสาละกะ ที่จัดไว้เพื่อเป็นที่ประกาศลัทธิ” (พระไตรปิฎก เล่ม 9 : 175) การแวะไปหานักบวชนอกศาสนาถึงอารามนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ คือ ทำให้คนที่มีความเห็นต่างกันได้สนทนาแลกเปลี่ยนกัน การสนทนากันนี้จะช่วยให้เขามีความเข้าใจถูกต้องแล้วจะเป็นประโยชน์แก่เขาตลอดกาลนาน เพราะจะช่วยให้เขามีความเข้าใจถูกต้อง กลายเป็นคนดีมีสัมมาทิฐิไป บางคนเกิดศรัทธาออกบวชเป็นภิกษุ บางคนมีใจชื่นชมยินดีพระภาสิตประกาศตนเป็นอุบาสก บางคนไม่ยินดีไม่คัดค้านจบสนทนาก็ลุกแยกย้ายกันไป บางคนหลังจากสนทนากันแล้วได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารเข้าที่อารามของตนเพื่อสร้างความคุ้นเคย เช่น กรณีสังกะละ นิครนถบุตร (พระไตรปิฎกเล่ม 12 : 400)

อย่างไรก็ตาม ในการแหวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น บางครั้ง การสนทนาเป็นไปด้วยดี เกิดความเข้าใจความคุ้นเคย แต่บางครั้งเรื่องที่สนทนาอีกฝ่ายอาจจะไม่เห็นด้วย สิ่งที่ยินยอมปฏิบัติกันทั้งฝ่ายพระพุทธศาสนาและฝ่ายนักบวชในลัทธิภายนอก คือ เมื่อสนทนาจบแล้วก็จะลุกจากที่นั่งไป เพราะหากจะได้เถียงกันหรือต่างฝ่ายต่างยืนยันว่า ความเห็นของตนเท่านั้นถูกต้อง สุดท้ายก็ต้องทะเลาะวิวาทกัน บางครั้งพระภิกษุหรืออุบาสก แหวะไปสนทนากับปริพาชก หากเรื่องที่สนทนากันนั้น ตนไม่เห็นด้วย เมื่อจบการสนทนาแล้วก็ลุกจากมา แล้วนำคำสนทนานั้นมาถามเพื่อรับฟังคำตอบจากพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก เล่ม 19 : 168) วิธีการเช่นนี้ช่วยลดการทุ่มเถียงทะเลาะวิวาทได้มากทีเดียว

4.2 การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่น แต่จะมุ่งไปที่การสอนธรรม

ในการสนทนากับนักบวชในลัทธิภายนอกหรือกับสาวกของนักบวชพวกอื่นนั้น ตามปกติ พระพุทธองค์จะไม่วิจารณ์ศาสนาอื่นหรือแม้แต่คนที่นับถือศาสนาอื่น เมื่อมีคนมาทูลถามว่า การที่เจ้าลัทธิชื่อดังบางคนมีความเห็นในเรื่องต่างๆ นั้น ถูกต้องหรือไม่ พระพุทธองค์เห็นด้วยกับเขาหรือไม่ หรือถามว่า เจ้าลัทธิเหล่านั้นรอบรู้จริงหรือไม่ พระพุทธองค์ก็จะไม่วิจารณ์ แต่จะสนพระทัยการแสดงธรรมมากกว่า ความดังกล่าวนี้นั้นเห็นได้จากพุทธดำรัสที่ตรัสในคราว สุภัททปริพาชกเข้ามาเฝ้าถึงที่ประทับ ณ แท่นเป็นที่ปรินิพพาน (พระไตรปิฎก เล่ม 10 : 161) ครั้งนั้น สุภัททปริพาชกทูลถามว่า

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สมณพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นอาจารย์ มีชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ประชาชนยกย่องกันว่าเป็นคนดีได้แก่ ปุณณะ กัสสปะ มักขลิโคศาล อชิตะ เกสกะมพล ปุททะ กัจจายนะ สัญชัย เวลัญฐบุตร นิครนถ์ นาฏบุตร เจ้าลัทธิเหล่านั้น ทั้งหมดรู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือไม่ไม่รู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “สุภัททะ อย่าเลย เรื่องที่เธอถามว่า ‘เจ้าลัทธิเหล่านั้น ทั้งหมดรู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือไม่รู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้’ อย่าได้สนใจเลย เราจะแสดงธรรมแก่เธอ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว

ในคราวที่ธัมมิกอุบาสกชาวเมืองสาวัตถีทูลถามว่า บรรดาสาวกที่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตกับสาวกที่เป็นอุบาสกอยู่ครองเรือนนั้น สาวกที่ปฏิบัติตนอย่างไร จึงชื่อว่า “เป็นสาวกที่ดี” พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามแสดงลักษณะสาวกฝ่ายบรรพชิตที่ดีตอนหนึ่งว่า

ถ้าแม้ภิกษุนั้นจำเป็นจะต้องสนทนากับสาวกอื่น ๆ
หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ควรสนทนาธรรมที่ประณีตนั้น
ไม่ควรกล่าวคำสอนส่อเสียด กระทบว่าร้ายผู้อื่น

มีคนพวกหนึ่งชอบกล่าววาจาโต้เถียงกัน
 เราไม่สรรเสริญคนพวกนั้นผู้มีปัญญาน้อย
 เพราะกิเลสเครื่องข้องที่เกิดจากการกล่าววาจาโต้เถียงกันนั้น
 จะครอบงำคนพวกนั้น เพราะพวกเขา (เมื่อโต้เถียงกัน)
 ย่อมทำจิตให้ไกลจากการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนา (พระไตรปิฎก เล่ม 25 : 592)

การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่นนี้ แม้พระมหาสาวกและอุบาสกคนสำคัญก็ถือปฏิบัติ
 ในลักษณะเดียวกันนี้ พิจารณาจากพุทธจริยาจะเห็นว่า เมื่อมีคนมาถามปัญหาเกี่ยวกับลัทธิ
 ศาสนาอื่น พระพุทธองค์จะไม่ไปตัดสินใคร แต่จะให้คนถามปัญหาฟังสิ่งที่พระองค์ได้เห็นได้รู้
 แล้วให้เขาใช้ปัญญาพิจารณาวินิจฉัยเอง ท่าทีแบบนี้เป็นการให้สิทธิในการใช้ปัญญาและเป็น
 ลักษณะหนึ่งของการมีเสรีภาพทางปัญญา (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2542 : 5-6) การวิจารณ์
 ผู้อื่นนี้มีแต่จะทำให้ไปสู่ความแตกแยก คนที่ถูกวิจารณ์และสาวกย่อมไม่พอใจ ฝ่ายผู้วิจารณ์เอง
 ก็เสียเวลาเปล่า จิตใจก็จะขุ่นเคืองฟุ้งซ่าน ไม่สนใจการบำเพ็ญสมณธรรม

4.3 การไม่ผูกขาดความดีและการเข้าถึงความจริง

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีใจกว้าง การกล่าวถึงความดี
 พื้นฐานและการเข้าถึงความจริงเบื้องต้นจะไม่ผูกขาดว่ามีแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ระบุแต่
 ส่วนที่เป็นสัจธรรม เช่น อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 อันเป็นทางดำเนินสู่พระนิพพานเป็นต้นเท่านั้น
 ว่ามีเฉพาะในพระพุทธศาสนา หากคำสอนของนักบวชในลัทธิภายนอกบางเรื่องมีรายละเอียด
 บางประการเข้ากันลงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ก็รับรอง หากปฏิบัติตามได้ผล
 ก็รับตามความจริงบางอย่างขัดแย้งกันก็ว่ากันไปตามเหตุผล ดังพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า

สมณพราหมณ์บางพวกเป็นบัณฑิต ทรงภูมิปัญญา มักโต้แย้ง มีท่าทางดั่งขมังธู
 พวกเขาคูเหมือนจะกำจัดทิฐิได้ด้วยปัญญา สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีทรศนะตรงกับเราใน
 บางเรื่องไม่ตรงกันกับเราในบางเรื่อง บางประเด็นที่พวกเขาว่าดี แม้เราก็อ่าดี บางประเด็นที่พวกเขา
 ว่าไม่ดี แม้เราก็อ่าไม่ดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าดี แต่เราว่าไม่ดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าไม่ดี
 แต่เรา ว่าดี บางประเด็นที่เรารว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นก็ว่าดี บางประเด็นที่เรารว่าไม่ดี สมณ
 พราหมณ์พวกอื่นก็ว่าไม่ดี บางประเด็นที่เรารว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับว่าไม่ดี บางประเด็น
 ที่เรารว่าไม่ดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับว่าดี (พระไตรปิฎก เล่ม 9 : 162)

หลักการพิจารณากว้างๆ อีกอย่างหนึ่งที่เป็นแนวทางตัดสินคำสอนหรือวิธีปฏิบัติว่า
 ควรปฏิบัติตามหรือไม่ควรปฏิบัติตาม ให้อุทิศผลที่เกิดจากการปฏิบัติ (พระไตรปิฎก เล่ม 20 :303)
 ดังความในสืลพัทสูตรว่า

เมื่อบุคคลนั้นเสพ (รักษา) ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการเช่นสร้างใด อกุศลธรรม เจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมกลับเสื่อมไป, ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์และการบำบวงนั้น ชื่อว่าไม่มีผล... เมื่อบุคคลนั้นเสพศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบำบวงใด อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมกลับเจริญยิ่งขึ้น, ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์และการบำบวงนั้น ชื่อว่ามีผล

คำสอนของลัทธิภายนอกบางเรื่องมีลักษณะคล้ายกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ก็แสดงผล ความเหมือนและความต่างไว้อย่างตรงไปตรงมา เช่น พวกดาบสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาทีมีเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม คือ ฌานสมาบัติและโลกียอภิญา 5 อันจะทำให้เมื่อเสียชีวิตแล้วหากฌานสมาบัติไม่เสื่อม จะปรารถนาหรือไม่ก็ตาม เขาก็จะได้ไปเกิดในพรหมโลก (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 49 : 345) พระพุทธองค์ก็รับว่าเคยปฏิบัติทรงแสดงเป้าหมายสูงสุดในบรรพชาของดาบสเทียบกับพระพุทธศาสนา ไว้ด้วย (พระไตรปิฎก เล่ม 13 : 381) นักบวชในลัทธิภายนอกที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ยกมาเป็นตัวอย่างในการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทอยู่เสมอ

ในส่วนของการทำความดี เช่น การทำบุญทำทาน ก็ไม่ทรงผูกขาดหรือสอนให้ชาวบ้านให้ทานแก่พระพุทธรูปและพระสาวกเท่านั้น แต่เรื่องนี้มักถูกพวกนักบวชในลัทธิภายนอกยกมากล่าวโจมตี เนื่องจากเมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติ ชาวบ้านก็จะหันมาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา กันมาก ทำให้นักบวชเหล่านั้นมีลาภสักการะน้อย ท่านเปรียบว่าเหมือนหิ้งห้อยเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น ครั้งหนึ่งพระพุทธรูปถูกโจรปล้นไปถามว่า “ได้ยินว่าพระพุทธรูปสอนให้ชาวบ้านให้ทาน แต่กับพระองค์และพระสาวกเท่านั้นจึงจะมีผลมาก” พระองค์ตรัสตอบว่า “นั่นเป็นการกล่าวหาด้วยคำที่ไม่จริง” ทรงตรัสต่ออีกว่า “ผู้ใดห้ามบุคคลอื่นให้ทาน ผู้นั้นชื่อว่าทำอันตรายแก่วัตถุ 3 อย่าง คือ ทำอันตรายแก่บุญของทายก (ผู้ให้) ทำอันตรายแก่ลาภของปฏิคาหก (ผู้รับ) และในเบื้องต้น ตัวเขาเองย่อมถูกกำจัดและถูกทำลาย” และตรัสยืนยันอีกว่า “ผู้ใดเทน้ำล้างภาชนะหรือน้ำล้างขันลงที่หมูสัตว์ซึ่งอาศัยอยู่ที่บ่อน้ำคร่ำหรือที่บ่อโสโครกด้วยตั้งใจว่า หมูสัตว์ที่อาศัยอยู่ในที่นั้นจงเลี้ยงชีพด้วยน้ำล้างภาชนะเป็นต้นนั้น เรากล่าวกรรมที่มีการเทน้ำล้างภาชนะเป็นต้นเหตุว่า เป็นที่มาแห่งบุญ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงในหมู่มนุษย์” (พระไตรปิฎก เล่ม 20 : 222) ท่าทีที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาซึ่งจะแตกต่างจากลัทธิอื่น เนื่องเจ้าลัทธิและสาวกอื่นส่วนมากมักประกาศวาตะของตนเท่านั้นว่าจริง ถูกต้อง วาตะของคนอื่นไม่จริง ผิดพลาด

4.4 การให้เสรีภาพทางปัญญา ไม่บีบบังคับให้ศรัทธา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชิดชูเสรีภาพในการใช้ปัญญา ไม่ว่าคำสอนนั้นจะเป็นคำสอนของเจ้าลัทธิหรือศาสดาท่านใด ก็แนะนำว่า อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะเห็นว่าผู้พูด

สมควรจะเชื่อถือ แต่ชี้ชวนให้ใช้ปัญญาพิจารณา ไม่ให้ปลงใจเชื่ออะไรง่าย ๆ เมื่อได้ไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบจนรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตือน ธรรมเหล่านี้บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ ก็ควรละธรรมเหล่านั้นเสีย เมื่อได้ไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบจนรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข ก็ค่อยชวนขยายเพิ่มพูนปฏิบัติธรรมเหล่านั้น (พระไตรปิฎก เล่ม 20 : 255-263)

ในการแสดงธรรมก็มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจเป็นสำคัญ ไม่ได้หวังจะให้คนฟังทุกคนมาเป็นอันเตวาสิก หรือหวังให้เขาละทิ้งแบบแผนแห่งธรรม (อุเทศ) อาชีพ เป็นต้นแล้วมานับถือ การแสดงธรรมก็เพราะประสงค์จะให้ผู้ฟังละอกุศลธรรมที่ยังละไม่ได้ ที่เศร้าหมองที่สร้างภพใหม่เป็นต้นเท่านั้น(พระไตรปิฎก เล่ม 11 : 58) ส่วนเขาจะมานับถือหรือไม่เป็นเรื่องของอนาคต ในการส่งพระสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาจึงวางหลักการไว้ว่า ให้พระสาวกจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อเห็นแก่ชาวโลก ไม่ได้มุ่งหวังให้คนทั้งโลกหันมานับถือ มุ่งเพื่อประโยชน์แก่เขาอย่างเดียว (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2542 : 22) ส่วนเมื่อเขาฟังธรรมแล้วจะนับถือหรือไม่นับถือเป็นเรื่องของเขา เป็นเรื่องของการใช้สิทธิในการใช้ปัญญา

4.5 ความมีใจกว้างต่อผู้นับถือศาสนาอื่น

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จะทรงจาริกแสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะโดยพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นสำคัญ หลักธรรมของพระองค์มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นสากล (ทั้งความคิดและการปฏิบัติ) มีคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) ที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล กลุ่ม เหล่า พรรคพวก (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2554 : 102) ใครปฏิบัติตามที่ยอมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ ทุกคนเมื่อมีศรัทธามีความเพียร มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะยากจนหรือมั่งมี เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต

หลังจากแสดงธรรมแล้วหากมีคนศรัทธาประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ถ้าผู้นั้นเป็นอุปัฏฐากคนสำคัญของเจ้าลัทธิอื่น ก็จะทรงทักทวนให้คิดให้ถี่เสียก่อน เนื่องจากอาจจะสร้างความไม่พอใจให้แก่กบวชเจ้าลัทธิเหล่านั้น เช่น สีหเสนาบติ (พระไตรปิฎก เล่ม 5 : 113) และอุบาลีคหบดีสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร กรณีอุบาลีคหบดีที่แรกอาสาถามปัญหาพระพุทธเจ้า แต่พอได้ฟังธรรมกลับเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ประกาศขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระพุทธองค์ทรงตัดทานถึง 3 ครั้งให้ใคร่ครวญให้ดี เนื่องจากเห็นว่าเป็นคนที่มีชื่อเสียง หากเปลี่ยนใจไปนับถือคนอื่นง่ายๆ คนอื่นจะครหาได้ พระดำรัสนี้ยิ่งทำให้อุบาลีศหบดีมีใจชื่นชมพระพุทธองค์ยิ่งขึ้น เพราะที่ผ่านมามีแต่คนเอาเรื่องของท่านเป็นสาวกไปปาวประกาศ ต่อมาอุบาลีศหบดีต้องการจะหยุดอุปถัมภ์บำรุงพวกนิครนถ์ จึงสั่งคนเฝ้าประตูห้ามไม่ให้พวกนิครนถ์เข้ามาในบ้าน ต้องการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธองค์และสาวกกแทน พระพุทธองค์จึงตรัสห้ามไว้ว่า “ศหบดี ตระกูลของท่านเป็นดุจบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านควรเข้าใจว่า ควรให้บิณฑบาตแก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปหาต่อไปเถิด” (พระไตรปิฎก เล่ม 13 : 64) ถือเป็นวิธีการที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างศาสนาได้ทางหนึ่ง

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงความใจกว้างของพระพุทธศาสนาไว้อีกลักษณะหนึ่ง คือ พระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้นักบวชในลัทธิภายนอกบางคนที่มีศรัทธาแน่วแน่ มีใจบริสุทธิ์และไม่มีวาระซ่อนเร้น ให้ประกาศตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตได้ โดยไม่ต้องละเพศบรรพชาเดิม เช่น ปรีพาสกหนุ่มผู้อยู่ในปฐมวัยมีผิวพรรณดังทองคำชื่อ ปิไลติกะ ท่านมีศรัทธา อยากมาสนทนาธรรมเพิ่มเติมความรู้และทำการอุปัฏฐาก ก้อนุญาตให้ทำได้ แม้จะเป็นนักบวชนอกศาสนา แต่ก็ได้รับยกย่องว่าเป็นสมณะผู้เป็นบัณฑิต ท่านมาทำอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าและพระมหาเถระแต่เจ้าครู จะถือเอาไม้ 3 ง่ามและเครื่องบริขารมีคณโฑน้ำ เป็นต้น ออกจากพระเชตวันเดินมุ่งหน้าไปทางพระนครอยู่ไม่ขาด(พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 18 : 485) ในอดีตชาติ พระพากุลเถระบวชเป็นฤๅษีบรรลุมานสมาบัติ ได้ฟังธรรมจากพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธา ตั้งอยู่ในสรณตรัยแต่ไม่ละบรรพชาของตน คราวนั้น ท่านได้ถวายยาแก้โรคลมในพระอุทรแก่พระพุทธเจ้าด้วย และในกาลแห่งพระวิปัสสีพุทธเจ้า ท่านออกบวชเป็นฤๅษี วันหนึ่งได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธองค์เกิดศรัทธาแล้วตั้งอยู่ในสรณตรัย แต่ไม่อาจละบรรพชาของตน ได้ประกอบยาถวายหมู่ฤๅษีที่อาพาธเพราะเกสรดอกไม้แล้ว แวะเวียนมาเยี่ยมบ้างเป็นครั้งคราว (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 32 : 466-471)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ถึงแม้พระพุทธองค์จะออกแบบสังคมสงฆ์หรือ สังฆะ ขึ้นมา เพื่อให้เป็นชุมชนที่จะเอื้ออำนวยให้ภิกษุได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนอย่างเต็มที่ มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์กำกับดูแลการพัฒนาตนของสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกอย่างเป็นระบบ แต่หากนักบวชนอกศาสนาบางคนไม่พร้อมจะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังฆะ ถ้าอยากเรียนรู้ธรรมะ ก็ได้รับโอกาสให้ทดลองเข้ามาศึกษาธรรมได้โดยไม่ปิดกั้น นับเป็นความเมตตาที่พบได้ยากในสำนักของเจ้าลัทธิอื่น

4.6 การร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นร่วมกัน

เป็นที่ทราบกันว่าหลักธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากคำสอนของนักบวชในลัทธิภายนอก แต่ธรรมะระดับพื้นฐานมีจำนวนหนึ่งสอดคล้องกัน มีสอนทั้งในพระพุทธศาสนาและในลัทธิศาสนาอื่น เป็นธรรมที่มีมานานคู่กับโลก สังคมได้ยึดถือปฏิบัติมาก่อนที่ลัทธิศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลก หรือบางเรื่องเป็นสิ่งที่เจ้าลัทธิคนก่อนๆ สั่งสอนแล้วศาสนาที่เกิดภายหลังให้การยอมรับแล้วสอนกันต่อๆ มา คำสอนนั้นเรียกว่า มนุษยธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ก็มี เช่น ศีล 5 กุศลกรรมบถ ความกตัญญู ความเมตตา ธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้คนทุกศาสนาเห็นชอบร่วมกันจึงได้ถือปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีธรรมอื่นอีกที่นักบวชทั้งหลายรู้จักว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ไม่ว่าในกาลไหนก็จะไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน ธรรมที่ว่าเรียกว่า “ธรรมบท” เป็นหลักธรรมสากล 4 ประการ คือ (พระไตรปิฎก เล่ม 21 : 46-47)

- (1) อนภิชชา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา)
- (2) อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย)
- (3) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ)
- (4) สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจมั่นชอบ)

ธรรม 4 ประการนี้ บุคคลใดปฏิเสธ คัดค้าน ไม่ยกย่องนับถือย่อมถูกมองว่า เป็นผู้ชั่วร้าย เสรีนิยมสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีอภิชชา ผู้มีจิตพยาบาท ผู้มีสติหลงลืมและผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ดังนั้น นักบวชผู้รู้ทั้งหลายจึงไม่ปฏิเสธ ไม่คัดค้าน มีแต่จะยกย่องนับถือธรรมบท 4 ประการนี้ เพราะกลัวการนิินทา การกระทบกระทั่งและการกล่าวให้ร้าย หากมีการนำธรรม 4 อย่างนี้ไปเป็นกรอบในการทำกิจกรรมหรือนำไปเป็นแนวทางขับเคลื่อนสังคม ย่อมจะได้รับความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ เมื่อได้ร่วม มือกันขับเคลื่อนสังคมในเรื่องที่ต่างก็เห็นชอบ ย่อมจะเกิดความสามัคคีปรองดองกัน เพราะสิ่งที่ทำเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นด้วย การที่ศาสนาทั้งหลายในปัจจุบันร่วมมือกันรณรงค์คัดค้านในประเด็นที่เห็นร่วมว่าจะเป็นโทษแก่สังคม เช่น การค้าขายน้ำเมา การทุจริตคอร์รัปชัน ความไม่เป็นธรรมในสังคม ก็น่าจะถือว่าเป็นการร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นร่วมกันได้

4.7 เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี

อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่ศาสนาที่มีความเห็นไม่ตรงกันในสังคมเดียวกัน ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา อาจมีทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เมื่อเกิดความขัดแย้งแล้วผู้นำศาสนาหรือผู้รับผิดชอบบ้านเมืองต้องไม่นิ่งดูตาย จะต้องเข้ามาแก้ปัญหาอย่างทันท่วงที เพราะ

ความขัดแย้งระหว่างศาสนานี้อ่อนไหมมาก หากไม่จัดการให้ดี ความขัดแย้งจะแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องของสังคม ไม่ใช่เรื่องของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แนวทางปฏิบัติเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนามีหลายวิธี แต่แนวทางที่ต้องยึดถือ คือ ต้องแก้ด้วยสันติวิธี และแก้ด้วยที่ที่แห่งปัญหา คือ ต้องไม่ใช้ความรุนแรงทั้งด้วยการกระทำทางกายหรือทางวาจา ขณะเดียวกันต้องทำความเข้าใจ ชี้แจงให้ทราบเหตุทราบผล ให้เกิดปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

(1) หากมีการกล่าวหาหรือกล่าวให้ร้ายจนอาจเกิดความเข้าใจผิด จะต้องชี้แจงข้อกล่าวหาเหล่านั้นด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง การกล่าวชี้แจงนี้แม้บางครั้งจะใช้คำรุนแรง ตรงไปตรงมา แต่ก็ทำไปเพราะความหวังดี หวังให้เกิดประโยชน์คือความเข้าใจถูกต้องตลอดกาลนาน บางครั้งพระพุทธองค์ทรงบันลือสีหนาทประกาศพระมหากษัตริย์คือลัทธิของพระองค์ท่ามกลางผู้นับถือศาสนาอื่น ฟังดูคล้ายๆ กับว่าทรงใช้คำรุนแรง แต่มิได้หมายความว่าทรงอาละวาดในท่ามกลางหมู่ปรีชาชนเหล่านั้น เหมือนอย่างที่เคยมีกิเลสชอบกระทำกัน การบันลือสีหนาทท่ามกลางผู้นับถือศาสนาอื่นนั้นเป็นการประกาศที่ทำไปด้วยความหวังดีต่อผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี แล้วก็ทำอย่างสุภาพ ทำอย่างมีเหตุผล ทำอย่างคนมีธรรมะที่ทำความกล้าหาญให้เป็นที่ปรากฏเพื่อจะยืนยันในลัทธิของพระองค์ พุทธสาสิกข, 2539 : 127-128)

(2) หากมีการใช้ความรุนแรง ด้วยการวางแผนใส่ร้ายด้วยข้อหาฉกรรจ์ เช่น กรณีเดียธีย์สังฆนายกให้สังฆารนางสุนทรีปริพาชิกาแล้วใส่ร้ายพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 43 : 195-200) กรณีนางจิณฺฆมาณิกากล่าวหาว่าตั้งท้องกับพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 42 : 255-261) กรณีพวกปริพาชกเห็นพระพุทธเจ้าและสาวกมีลักษณะการะมาจิงมาดำ (พระไตรปิฎก เล่ม 25 : 193-194) หรือเกิดการใช้กำลังประทุษร้ายถึงแก่ชีวิต เช่น กรณีเดียธีย์จ้องใจทำร้ายพระมหาโมคคัลลานะจนมรณภาพ (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 42 : 95-103) การชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อทำความเข้าใจก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำอย่างจริงจัง ส่วนการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคมเป็นเรื่องของภาครัฐที่ต้องเข้ามาปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา จะใช้วิธีการใดก็ตามไปตามกฎหมายของบ้านเมืองนั้นๆ พร้อมกันนั้นพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ (อุบาสก อุบาสิกา) ก็ต้องร่วมมือกับบริษัทฝ่ายบรรพชิต (ภิกษุ ภิกษุณี) และฝ่ายบ้านเมืองหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ทันทั่วทั้งในแก้ปัญหามหาชนจะต้องไม่อ้างคำสอนใดๆ ในพระพุทธศาสนาไปเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เกิดการใช้ความรุนแรงตอบโต้ หรือแม้แต่จะอ้างคำสอนไปสนับสนุนให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่น (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2540 : 46) หากความขัดแย้งมีความรุนแรง เกี่ยวพันกับกลุ่มอิทธิพลหรือคนจำนวนมากจะอาศัยอำนาจของฝ่ายบ้านเมืองช่วยด้วยก็ได้ เช่น กรณีความขัดแย้งในการสร้างวัดราชการาม (พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล เล่ม 31 : 307-311) และกรณีความขัดแย้งของนักบวชในเมืองสาวัตถี (พระไตรปิฎก เล่ม 15 : 168-169)

เมื่อมีผู้นับถือลัทธิอื่นมากล่าวจาบจ้วงพระพุทธานุชา พุทธบริษัทต้องไม่นั่งดูตาดย ต้องพยายามชี้แจงข้อเท็จจริง หน้าที่นี้พระพุทธร่องควางแนวทางไว้ให้พุทธบริษัททั้ง 4 ช่วยกัน รับผิดชอบ หลักการคุ้มครองพระพุทธานุชาตามพุทธประสงค์นั้น ต้องประกอบด้วยหลักการ สำคัญ 4 อย่าง คือ

- (1) พุทธบริษัทศึกษาธรรมจนแตกฉานเป็นพหูสูต
- (2) พุทธบริษัทปฏิบัติตามธรรมที่ศึกษามาอย่างถูกต้องและได้รับผลแห่งการปฏิบัติ
- (3) พุทธบริษัทมีความสามารถถ่ายทอดเผยแผ่ให้กับคนอื่นได้รู้ตาม
- (4) พุทธบริษัทมีความสามารถการบปรีวาทให้ราบคาบ ทำหน้าที่ปกป้องพระพุทธานุชาได้ (พระไตรปิฎก เล่ม 10 : 113-116)

การการบปรีวาทนี้มีหลักสำคัญอยู่ที่การการชี้แจงอธิบาย หรือ แสดงความจริงให้เกิด ความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังนั้น สมัยพุทธกาล เมื่อมีคนกล่าวให้ร้ายพระพุทธานุชา พระพุทธร่องค์ พระสาวก และอุบาสก อุบาสิกา จะไม่นั่งดูตาดย แต่จะเอาธุระในการชี้แจงทำความเข้าใจให้ ผู้กล่าวให้ร้ายและคนในสังคมได้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยเหตุผล เมื่อทุกฝ่ายเข้าใจ ความจริงอย่างถูกต้องแล้ว การกล่าวให้ร้ายต่างๆ ก็จจะหมดไปเองไม่สามารถทำความเสียหาย แก่พระพุทธานุชาได้

5. เป้าหมายการสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ

เป็นที่ยอมรับกันว่า ในโลกนี้จำเป็นต้องมีหลายศาสนา เพราะว่าคนในโลกนี้ไม่เหมือนกัน เนื่องจากมนุษย์มีความหลากหลายทั้งด้านเผ่าพันธุ์ ภูมิหลังและวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในจิตใจ ซึ่งเปลี่ยนไม่ได้ บุคคลเหล่านั้นก็ถือศาสนาที่เหมาะสมกับภูมิหลังแห่งวัฒนธรรมของตน ในโลกนี้ จึงจำเป็นต้องมีหลายศาสนาให้เหมาะสมกับมนุษย์ ตามถิ่นฐานภูมิศาสตร์และยังจะต้องคำนึงถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอยู่อย่างแน่นแฟ้น ในสังคมหนึ่งจึงไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ ที่จะให้มนุษย์เหมือนกันหมด มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน สิ่งที่ควรคิดหาทาง คือ ทำอย่างไร จะให้เขาอยู่ได้อย่างดีด้วยกัน ท่ามกลางความแตกต่างกัน เป้าหมายแห่งความปลอดภัยระหว่าง ศาสนาจึงได้แก่ ความประสานกลมกลืน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง แม้มนุษย์จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่เมื่อพัฒนามากพอสมควรแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้ อย่างผสมกลมกลืน เมื่อพิจารณาพระจริยาที่พระพุทธร่องค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือ ศาสนาอื่นจะเห็นว่า การปฏิบัติอย่างนั้นอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ทั้งความเข้าใจในศาสนา ของตนและความเข้าใจในศาสนาของคนอื่น ภาวะเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการ สร้างความเข้าใจระหว่างศาสนา สิ่งใดร่วมกันได้ก็ร่วมกัน สิ่งใดเห็นต่างก็สวทนทำที่ไม่ก้าวก่าย กัน การทำความเข้าใจระหว่างศาสนาก็เพื่อแก้ปัญหาอันจะเกิดจากการกระทบกระทั่งกัน

ในระหว่างศาสนา (พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 78)

อย่างไรก็ตามในการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนานี้มีข้อควรระวัง คือ ต้องไม่มีการผูกขาดสัจธรรม คือ ถือว่าคำสอนในศาสนาของตนเท่านั้นถูกต้อง คำสอนในศาสนาอื่นผิดทั้งหมด และต้องไม่เอาความจริงมาประนีประนอม คือ ถือว่าคำสอนในทุกศาสนาถูกต้องเหมือนกัน แต่สิ่งที่ต้องคำนึงคือ ต้องพิจารณาตามความจริงด้วยเหตุผล ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้พยายามเข้าถึงความจริงด้วยความเพียรสุดขีดแห่งปัญญาของตน ไม่ว่าจะโดยบุคคลก็ตาม หรือโดยความเพียรพยายามของหมู่ชนร่วมกันก็ตาม สิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเมตตาไมตรีต่อกัน เมื่อมนุษย์มีเมตตาไมตรีปรารภกันดีต่อกัน หมดความขัดแย้งแบ่งแยกแล้ว สิ่งที่ต้องสร้างสรรค์ต่อมาคือ การช่วยเหลือหนุนกันในการเข้าถึง สัจธรรมได้ กล่าวคือ (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2542 : 192)

(1) ให้โอกาสแก่กันในการแสวงสัจธรรม โดยไม่ไปปิดกันขัดขวางและไม่นำเอาทิฐิอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความเชื่อในลัทธิศาสนาของตนไปบังคับให้เขาต้องถือตาม และไม่ใช้ไปทำลายเขา เพียงเพราะเขาเชื่อถือคิดเห็นแปลกจากตน หรือเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนไม่ชอบใจ

(2) ร่วมกันหรือเกื้อหนุนกันในการแสวงสัจธรรม ด้วยการเป็นกัลยาณมิตรที่มาแนะนำบอกกล่าว ให้ความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถกเถียงกันเป็นต้น ด้วยวิธีการแห่งปัญญา บนฐานของความสัมพันธ์กันด้วยเมตตาหรือไมตรี

เมื่อไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการแบ่งแยก ไม่มีการบังคับครอบงำกันแล้ว ก็ให้เมตตาหรือไมตรีระหว่างมนุษย์ด้วยกันเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้ใช้ความเพียรพยายามอย่างเต็มที่ในการเข้าถึงความจริงของชีวิตด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ อีกทั้งในกระบวนการแสวงสัจธรรมนี้มนุษย์ผู้มีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน สามารถถกเถียงแสดงความรู้ความคิดเห็นความเข้าใจกันได้เต็มที่ เต็มกำลังสติปัญญาของตน โดยไม่มีการประหัตประหารกัน จนกว่าจะเกิดปัญญาได้พบความจริง พบอิสรภาพและสันติสุขในชีวิตและสังคมมนุษย์ เมื่อมนุษย์พัฒนาไปถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประสานปรองดอง อันเป็นภาวะที่ทุกคนมีสันติสุขเป็นส่วนตัว ในขณะที่สังคมก็มีสันติภาพอย่างถาวร

6. บทสรุป

จากการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธสรุปความได้ว่า ความปรองดองระหว่างศาสนา หมายถึง การประสานกลมกลืน ความสามัคคี หรือการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง ในสังคมที่เต็มไปด้วยความแตกปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ก็ควรมีบทบาทในการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาระหว่างศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย หากคนที่นับถือศาสนาต่างกันอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปรองดองได้ สังคมก็มีความสุขเพิ่มขึ้น แต่การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาทสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา เป็นที่หวังไยของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่เมื่อความปรองดองระหว่างศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมให้ทุกฝ่ายยอมรับและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โดยเอื้อเฟื้อกับหลักพระธรรมวินัย

พระสงฆ์ในฐานะผู้เป็นกำลังหลักในการสืบต่อพระพุทธศาสนามีหน้าที่หลัก คือ จะต้องมุ่งมั่นในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและนำธรรมที่ศึกษานั้นเผยแผ่สู่สังคม ให้พุทธบริษัทมีความเข้าใจในศาสนาของตนแล้วนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันในฐานะผู้นำศาสนาและอยู่ในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา ก็ควรแสวงหาโอกาสให้ชาวพุทธและผู้นับถือศาสนาอื่นอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองด้วยวิธีต่างๆ เช่น การแวะเวียนไปแลกเปลี่ยนสนทนากันตามโอกาสอันควร เพื่อสร้างความคุ้นเคยและสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน เรื่องที่มีความอ่อนไหวอันเกี่ยวกับศาสดาหรือคำสอนที่เห็นต่างกันก็ไม่ควรวิจารณ์ในทางเสียหาย หากมีโอกาสอธิบายหรือชี้แจงเหตุผล ก็ควรมุ่งไปที่การสอนธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจแล้วตัดสินใจด้วยปัญญาของตน เรื่องที่เกี่ยวกับความดีซึ่งทุกศาสนาสอนก็ให้พิจารณาไปตามเหตุผล พร้อมกับชี้แจงหลักเกณฑ์สำหรับพิจารณาให้ชัดเจน ไม่ควรผูกขาดว่าความดีว่ามีเฉพาะในศาสนาของเราเท่านั้น เพราะที่จริงแล้ว ความดีมีหลายมิติและมีหลายระดับ สิ่งที่เราให้ความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การส่งเสริมให้มีเสรีภาพทางปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ การเผยแผ่ศาสนา ก็ควรมุ่งไปที่การสร้างความรู้ถูกเข้าใจถูก มุ่งสร้างสัมมาทิฐิเป็นสำคัญ เพราะความเข้าใจถูกต้องนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้คนตลอดกาลนาน ไม่ควรห่อหุ้ม บังคับหรือเชิญชวนให้เขามานับถือ เมื่อเขาพิจารณาแล้วจะตัดสินใจอย่างไรก็ให้เป็นเสรีภาพทางปัญญา การกระทำที่จะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนาก็ต้องระมัดระวัง แต่ก็ต้องไม่เป็นการปล่อยปละละเลย หรือนิ่งดูตายให้อีกฝ่ายกระทำการหรือเรียกร้องเอาอะไรก็ได้ เพราะการปล่อยปละละเลย หรือการนิ่งดูตายในบางเรื่องอาจจะนำไปสู่ปัญหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่าก็ได้ พร้อมกันนี้หากมีกิจกรรมใดที่จะสร้างความสุขและความดีงามแก่สังคม ก็ควรร่วมกันทำแม้กับศาสนาอื่น เช่น การรณรงค์ไม่ให้มีการมอมเมาเยาวชนด้วยสิ่งเสพติดและอบายมุข การขจัดความไม่ยุติธรรมและการทุจริตคอร์รัปชันในสังคม ประการสุดท้ายซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญมาก คือ เมื่อเกิด

ความขัดแย้งระหว่างศาสนาจะต้องแก้ไขด้วยสันติวิธีและด้วยท่าทีแห่งปัญญา ต้องชี้แจงอธิบายทำความเข้าใจให้ถูกต้องเป็นที่ยุติตรงกัน

อย่างไรก็ตาม เรื่องความปรองดองระหว่างศาสนานี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ไม่อาจทำได้ง่ายๆ ในเวลาสั้นๆ บทเรียนในอดีตที่ผ่านมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องหาทางให้เกิดขึ้นในสังคม ทุกคนต้องพยายามหาทางช่วยกันต่อไป การนำเสนอในบทความนี้ได้อาศัยพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างจากปัจจุบันมาก แต่หากผู้สนใจนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมก็น่าจะเป็นประโยชน์ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความปรองดองได้บ้าง

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2542). **มองสันติภาพโลกผ่านผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธัมมานันทมหาเถระ. (2534). **น่านาวิจิตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- _____. (2554). **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- พระโมคคัลลานเถระ. (2547). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทีโต (แปลและเรียบเรียง). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินติ้ง.
- พุทธทาสภิกขุ. (2539). **ปณิธานสามประการ**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.

_____. (2539). **พุทธจริยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**

มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2533). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน.

_____. (2539). **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล 91 เล่ม**. (พิมพ์ครั้งที่ 4).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2543.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550. **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก, 24 สิงหาคม 2550.**

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546).**

กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.